

Gu sortu ginen enbor beretik
sortuko dira besteak
burruka hortan iraungo dute
zuhaitz ardaska gazteak

Oker ez banago, Guggenheim-en barrualdean euskal arte ikuskizunek ez dute leku handirik izango. Espazio urriagatik, nonbait.◦

SOZIOLINGUISTIKA

KIKE AMONARRIZ

NAFAR SOZIOLINGUISTIKA

Garai oparoak bizi ditu nafar soziolinguistikak. Azken urte hauetan ugaritu egin dira Nafarroako euskararen egoera ikuspuntu anitzetatik aztertu eta azaldu duten egileak. Ale honetako kronika azken hilabete hauetan kaleratu diren ekarpen interesgarri batzuk komentatzeko probetxatuko dugu.

a) José María Jimeno Juriok, segida eman dio *Historia de Pamplona y de sus lenguas* liburuari, *Navarra. Historia del euskera* argitalpen berriarekin (Txalaparta argitaletxea).

Liburu honetan, urtetan bildutako informazio argitaratu eta argitaragabearen bilduma aberatsa egiten digu egileak, Nafarroako historian euskarak nozitutako galera prozesuari buruzko ñabardura historiko-geografiko interesgarriak eta adibide aberatsak eskainiz.

Gure aitona Bilatortakoa zen (Villatuerta, alegia), eta bera jaio zenerako aspaldi desagertua zen euskara Lizarraldetik. Liburu hau bera bizi zela irakurri izan banu eta esan izan banio 1587. urtean bertako gehienek ez zekitela erdaraz, ez zidan sinistuko. Baina hori gutxi balitz, gaineratu izan banio alda-

meneko Arandigoienen herritarrek protesta egin zutela abadearen aurrean, euskararik ez zekien Arellanoko laguntzaile bat onartu zuelako («que no entiende a los feligreses por ser bascongados y no sauer romañçe, ni el a ellos, por no saber el bascuence»), belarrondoko ederra bueltan, deskuidatuz gero.

Gertaera ezezagunak eta bitxikeria esanguratsuak ere bildu ditu liburuak. Aipa ditzadan batzuk:

- Iruñeko lehen olerkari euskaldunak Tafallako espetxean idatzi zuen bere lehen poema, idazten Balterran eta Tuteran ikasi eta gero.
- Euskarazko lehen katixima Lizarran argitaratu omen zen.
- Erriberan ohikoa izan da duela hamarkada gutxi arte euskara entzutea.

Horrelako hamaika aurki daiteke Jimenoren liburuan. Bestalde, liburu amaierako bibliografia, oharra eta aurkibide onomastikoeak are interesgarriagoa eta erabilgarriagoa egiten dute liburua. Ertainetarako guztiz gomendagarria.

b) *Navarra ante el vascuence. Actitudes y actuaciones (1876-1919)* izenburuarekin argitaratu dio Nafarroako Gobernua-ren Hezkuntza eta Kultura Departamenduak bere tesia Blanca Urmenetari.

Liburu honen aztergaia, denbora horretan nafar biztanleriak euskararekiko izandako jarrera da. Foruen galeratik Euskaltzaindiaren sorrerara doan tarte historiko aberatsa aztertzen du egileak beraz.

Lan itzela burutu du Zuri Urmenetak, batez ere erabili edo aztertu gabe zeuden iturrietara joz: Nafarroako Foru Diputazioaren, Iruñeko, Baztango eta Iturengo Udalen, eta Asociación Euskara de Navarra-ren akta liburuak, Nafarroako Artxibo nagusiak, eta garai horretako bost mila egunkari eta aldizkari ale kontsultatu ditu. Emaitza ere tamaina horretakoa da eta Nafarroako euskararen historia sozialari buruzko hainbat topiko zalantzan jartzen du.

Liburuaren ondoriorik nagusienetako baten arabera, nafar gizarteak ez du inoiz mespretxatu euskara (Jimeno ere bat dator baieztapen honekin). Oso gutxi izan dira, bolada historiko honetan, euskararen aldeko inizatiben aurka azaldu direnak. Urmenetak dienez egoeraren kontzientzia kolektibo eta pertsonala dago. Kontzientzia honek neurri handi batean autoinkulpazio formak hartzen ditu, baina oso gutxi gainditzen dute berau eraginkortasunez. Gehiengoa etsipenezko pasibotasun batera mugatzen da.

Utzikeria kontziente honen adibiderik garbienenetako bat (aipatzen diren beste askoren artean) Iturengo maisu plaza betetzeko mende honen hasieran izandako gora-beherak dira, egileak zehatz-mehatz azaltzen dituenak.

c) Orain arte aipatu ditugun liburuetan Nafarroako historia soziolinguistikoa jorratzen da. Berriki ordea, gaur egungo egoera aztergai nagusi duen beste liburu bat ere argitaratu da. Pakita Zabaletaren *Nafarroako Mapa Soziolinguistikoa. 1991. Biztanlego euskaldunaren dinamika eta bilakaera*, hain zuzen ere.

1991ko zentsuko datuetan oinarriturik, berauen irakurketa eta interpretazioa lantzen du Pakita Zabaletak, gaur egungo egoera soziolinguistikoa argitzen duten taula eta mapen laguntzaz. Atalik nagusien artean: oinarri teoriko eta metodologikoak, biztanleria euskaldunaren hizkuntz gaitasuna eta bilakaera, hezkuntzaren eragina euskararen maila eta dinamikan, osasun eta gizarte ongizateko zerbitzuak eta biztanleria euskalduna, euskararen erabilera familiar (erabilera honen dinamika eta faktore baldintzatzaileak). Datuak beti ere, Nafarroa osoari dagokionez, eremu desberdinen arabera eta udalerrika.

Amaieran 15 ondorio nagusi datoz. Hemen lehenengoa aipatuko dugu, diagnosi orokor eta itxaropenerako leiho gisa:

Nafarroako gizartea anitza eta dinamikoa da. Bertako biztanleria euskaldunak, gaur egun gutxiengo bat osatzen duenak, berreskuratze prozesu bat hasi du.

d) Azken ekarpena ez da oraindik plazaratu, baina egileak eskaini dituen elkarrizketetan esandakoek eta han-hemenka idatzi duenak, tesia bilduko duen liburua irakurtzeko irrikitan utzi gaituzte. Xabier Erizetaz eta bere tesiaz ari gara: «Soziolinguistika historikoa eta hizkuntz gutxituen bizitza: Nafarroako euskararen historia soziolinguistikoa».

Egileak euskararen historia soziolinguistikoa, euskal hizkuntz komunitatean zentratu interpretatu du eta bat baino gehiago harritu dituen ondorioak plazaratu ditu:

Euskal hizkuntz komunitatearen bizitasunak salbatu du euskara, eta ez isolamenduak, inertziak edota mugimendu euskaltzaleen eraginak.

Egunkariari eginiko adierazpen horiek ideia eder hauekin osatzen zituen ikerlariak:

Euskararen historia egiterakoan ezin zara bakarrik heriotzaren ideian gelditu; izan ere, azpimarragarriena da bizitzaren ideia, bizitza historikoaren ideia, eta horrela ikuspegi horrekin gauza gehiago eta interesgarriagoak atera ditzakezu.

Euskal pentsamendu soziolinguistikoa aberastuko duen ekarpena, zalantzarik gabe.○

ZE BERRI

Hala deitzen da Iruñerriko Euskara Zerbitzuek argitaratzen duten aldizkaria.

Izena irakurri eta argitaratzaileak zeintzuk diren jakinda, bateren batek pentsa lezake, euskarari buruzko euskarazko ohiko «buletinaren» aurrean gaudela. Bai zera! Ezta gutxiagorik ere.

Ze berri koloretan argitaratzen da hilero, 20 orri ditu, 8. aleraino iritsi da... baina ez dira horiek beren berezitasunik nabarmenenak. Aldizkari hau familia erdaldunei zuzendurikoa da, batez ere, eta gaztelania du mintzabide nagusi.

Guztira, 52.000 ale banatzen dituzte, eta aldizkariak berak eginiko automarketingaren arabera Nafarroan gehien zabaltzen den aldizkaria omen da.

Benetan esperientzia interesgarria, erdaldunen informazio eta motibazioari begira. Inork nahi balu, badu non kopiatua.

Azkenengo alean, aipatu berri ditugun hiru egile bildu dituzte mahainguruan «Réplica a 8 tópicos» erreportaian (Jimeno, Urmeneta eta Erize). Ondoren zortzi topiko horiek zeintzuk diren azalduko dugu:

- Euskara iraganeko kontua da, hizkuntza modernoagoekin konpetituzerik izan ez zuelako atzera egin duena.
- Euskara klase sozial baxuenen hizkuntza izan da.
- Ertarotik euskarak ez du ia presentziarik izan Iruñean.
- Euskara mendialdeko hizkuntza besterik ez da izan.
- Nafarroa guztian hitz egin izan da euskaraz.
- Erromatarren garaian nafar guztiak latinez hitz egiten zuten.
- Gobernu zentralak euskaraz hitz egitea debekatua zuen. Euskaldunek ez zuten beren hizkuntza maite.
- Euskalki desberdinetako euskaldunek ez dute elkar ulertzen.

Topiko horien inguruan liburuen egileek egin dituzten hausnarketak eta eman dituzten erantzunak ezagutu nahi baldin badituzue, aldizkaria eskatu besterik ez duzue. Dohainik igortzen dute helbide honetara eskatuta: *Ze berri* aldizkaria. Kultura aitorra. Iruñeko Udala. Deskaltzos kalea 72. Iruñea 31001.º

GEHIAGO SAKONTZEKOTAN

Azaldu berri ditugun liburuez gain, Nafarroako gaur egungo euskararen egoera soziolinguistikora hurbildu nahi duenak badu nora jo. Batzuk orri hauetan bertan aipatu baldin baditugu ere, beste hiru liburu gomendatu nahi genituzke:

- Rosa Ramos Alfarok 1992. urteko Justo Garate beka irabazi zuen eta Bergarako Udalak berak argitaratu zion lana

1995. urtean: *Nafarroako euskararen egoera demolinguistikoa eta funtzionala*. Izenburuak adierazten duen bezala ikerlan honek bi zati desberdin ditu, lehenengoan batez ere, egoera demolinguistikoa jorratzen da udalerrien tipologiak landuz eta bigarrenean gaur egun euskarak lurralde honetan bizi duen egoera funtzionala aztertzen da, bizitza sozialaren esparru desberdinetan.

- Nafarroako Hizkuntza Politikarako Zuzendaritza Nagusiak eskaturik, Carlos Vilches eta Jone Cosinek *Euskara Nafarroan zertan den; ikerketa soziolinguistikoa hizkuntz eremuen arabera* plazaratu zuten 1995. urtean. Ikerketa honetan, oso modu zehaztuan aztertzen dira euskararen ezagupenari, erabilpenari eta hizkuntzarekiko jarrereri buruzko hainbat aspektu, hizkuntz eremu desberdinen arteko aldeak azalduz.

- 1995eko abenduan Iruñeko Udalak antolatutako «Iruña eta Euskara» Jardunaldietan irakurritako txostenekin eta izandako mahainguruekin izen bereko liburua argitaratu zuen udalak hurrengo urtean. Hiru dira atal nagusiak: Iruñeko hizkuntzen historia, erroldak eta ikerketa soziolinguistikoa eta hizkuntz plangintza.◦

ORHIPEAN BIBA FESTA

Eta beste liburu mota bat nahi dutenek?, edo gauez gai hauei buruz seme-alabei zerbait irakurri nahi dietenek?, edo urrutiko lagunari liburu atsegin eta argigarria oparitu nahi dionak? Zer eros dezake? Xamarren *Orhipean* liburua noski (euskaraz edo erdaraz).

Eta nafar soziolinguistikarekin bukatzeko gogora dezagun *Argia* astekariak gehigarri gisa argitaratu zuen *I am Pelot. Biba festa* Asisko Urmenetaren komikia. Ertainetan inork euskararen historia modu atsegin eta erakargarrian landu nahi baldin badu hortxe du testuliburua.

Hala ere atal berriak idatzi beharko lirateke: «Irratia ez da errenta», «Plana Unibertsitatean IV», etab.◦